

Sławomir Wnęk

Krzysztof Ruszel (1944–2021), etnograf, popularyzator kultury ludowej Lasowiaków

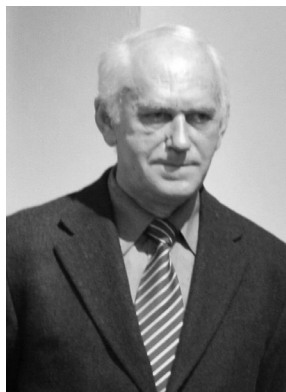
Celem tego artykułu jest przybliżenie sylwetki Krzysztofa Ruszla, etnografia i popularyzatora kultury ludowej na Podkarpaciu, zapalonego cyklisty, fotografa, wędkarza i miłośnika przyrody, którą rozumiał, czytał i opisywał. Był wierny Wiśłokowi, rzece dzieciństwa.

Szkic do portretu

Krzysztof Ruszel urodził się w Łańcucie. W nieodległej Krzemienicy mieszkali jego dziadkowie. W latach sześćdziesiątych studiował w Katedrze Etnografii Słowian Uniwersytetu Jagiellońskiego. Po ukończeniu studiów na rodzimej uczelni pracował jako asystent w latach 1968–1970. Od 1970 roku aż do przejścia na emeryturę (2009) zatrudniony był w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie. Przez wiele lat kierował Działem Etnograficznym. W 1975 roku obronił rozprawę doktorską na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu napisaną pod kierunkiem prof. Józefa Burszty pt. *Kształtowanie się kultury ludowej w warunkach osadnictwa puszczańskiego. Na przykładzie Puszczy Sandomierskiej*. Maszynopis doktoratu opublikowano trzy lata później pod zmienionym tytułem¹. Prowadził wykłady z etnografii w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie, od 2001 roku na Uniwersytecie Rzeszowskim oraz w Studium Kulturalno-Oświatowym kształcącym choreografów. W 1985 roku został wyróżniony nagrodą I stopnia im. Franciszka Kotuli „za całokształt działalności naukowej i popularyzatorskiej w dziedzinie badań nad folklorem regionu południowo-wschodniej Polski”. W 2008 roku został wyróżniony nagrodą im. Oskara Kolberga w kategorii „działalność naukowa, dokumentacyjna, animacja i upowszechnianie kultury ludowej”. Dorobek naukowy K. Ruszla obejmuje cztery książki. O pierwszej, debiutanckiej, była już mowa. Pracę nad książką poświęconą funkcjonowaniu społeczności chłopskiej w dominium nienadowskim przed uwłaszczeniem rozpoczął w pierwszych miesiącach stanu wojennego. Wykorzystał dokumenty zakupione przez rzeszowskie muzeum i zde-

¹ K. Ruszel, *Studia nad kulturą ludową Puszczy Sandomierskiej*, Rzeszów 1978.

ponowane w Dziale Historycznym tej placówki². Trzecią książkę wydał w 1994 roku. Poświęcił ją kulturze ludowej Lasowiaków, grupie etnograficznej współtworzącej razem z Podgórzanami i Rzeszowiakami region rzeszowski³. Ostatnia, czwarta książka, mająca charakter encyklopedyczny, została wyróżniona w 2005 roku w prestiżowym konkursie Wydarzenie Muzealne Roku *Sybill* w kategorii „Dokonania z zakresu działalności naukowej” – III nagrodą. Książka ta przyniosła mu uznanie także w środowisku pozanaukowym⁴.

Zdjęcie. Krzysztof Ruszel

Kwerendy bibliotecznej wymaga zestawienie jego rozproszonego dorobku. Mam na myśli artykuły w czasopismach naukowych⁵, hasła w wydawnictwach encyklopedycznych⁶, recenzje⁷, teksty towarzyszące katalogom wydawniczym⁸, również – sporadycznie pisane wspomnienia pośmiertne. Dostrzec należy wynik jego prac redakcyjnych⁹. Kilka lat zajęło mu opracowanie dzienników Franciszka Kotuli z okresu jego młodości (682 strony formatu A-5). We wstępie wyjaśnił powody, dla których zainteresował się tym rękopisem. Złożony w rzeszowskim wydawnictwie, maszynopis dziennika czekał kilka lat na sfinalizowanie. Książkę opublikowano kilka miesięcy po śmierci autora¹⁰.

Krzysztof Ruszel mieszkał w Boguchwale przy ul. Grunwaldzkiej w otoczeniu ogrodu, który pielęgnował wspólnie z żoną Wandą Daszykowską-Ruszel. Ogród opadał kaskadowo ku Wisłokowi. Jego ulubiona rzeka była w zasięgu wzroku. Interesował się rodzinnym Łańcutem. Z uwagą czytał książki Zbigniewa Trzeźniowskiego z Łańcuta, laureata Nagrody im. Franciszka Kotuli (2002), opisującego

² K. Ruszel, *Sprawy chłopskie przed sądem dominialnym w Nienadowej w latach 1806–1843*, Przemysł 1989.

³ K. Ruszel, *Lasowiacy. Materiały do monografii etnograficznej*, Rzeszów 1994.

⁴ K. Ruszel, *Leksykon kultury ludowej w Rzeszowskiem*, Rzeszów 2004.

⁵ K. Ruszel, *Folklorystyka jako zjawisko społeczne*, [w:] *Prace i materiały z badań etnograficznych*, t. 6, red. K. Ruszel, Rzeszów 2009, s. 224–270.

⁶ *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury w XIX i XX wieku w Polsce południowo-wschodniej*, red. A. Meissner, K. Szmyd, Rzeszów 2011; *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski Południowo-Wschodniej: suplement*, red. K. Szmyd, Rzeszów 2015.

⁷ K. Ruszel, *Galicjalnie z Zaborowa – obraz i metafora wsi w XIX wieku*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny”, t. 4, 2018, s. 308–313.

⁸ K. Ruszel, *Chleb w ludowej gospodarce. Komentarz wystawy*, Rzeszów 1968.

⁹ *Wisłok: rola rzeki w krajobrazie naturalnym i kulturowym regionu*, red. K. Ruszel, Rzeszów 1995.

¹⁰ F. Kotula, *Miłość i sława: dziennik. Tyczyn 1922–1932*, red. K. Ruszel, Rzeszów 2021.

łańcuckie ulice, historie ludzi oraz wspomnienia związane z Wisłokiem¹¹. Z pasji pozanaukowych kluczowe miejsce zajmowała przyroda. Pasjonowała go fotografia, także jako dziedzina sztuki. Sięgał po książki na temat fotografii, szczególnie cenił Susan Sonntag. Wspominał o dziennikach, ale ich nie pokazał. Krzysztof Ruszel mieszkał w Boguchwałie blisko pół wieku i tam został pochowany. Nie był szerzej znany lokalnej społeczności, więc jego biogram trochę przypadkowo zamieszczono w gronie twórców związanych z gminą Boguchwała¹².

Na mocy postanowienia jego spadkobierców dokonano podziału spuścizny naukowej po badaczu. W grudniu 2022 roku Dział Etnograficzny Muzeum Okręgowego w Rzeszowie otrzymał materiały wytworzone w czasie badań terenowych, zdeponowane w kilku teczkach¹³. Biblioteka Uniwersytetu Rzeszowskiego otrzymała książki i czasopisma z jego biblioteki. Najhojniej zostało obdarowane Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, z którym współpracował od lat. Placówka otrzymała znaczny zbiór fotografii, negatywów, materiałów etnograficznych, maszynopisów i materiałów do zajęć ze studentami. Znajdziemy tam m.in. korespondencję z prof. Marianem Prokopkiem. Materiały nie zostały jeszcze opracowane¹⁴.

Kultura ludowa

Krzysztof Ruszel kierował obozami naukowo-badawczymi na terenie Podkarpacia, na przykład na terenie: powiatu ropczyckiego (1971), powiatu łańcuckiego i leżajskiego (1973–1974), w Błazowej i okolicy (1976–1977) a w latach 1978–1979 na Pogórzu Strzyżowskim¹⁵. O trwałości dorobku naukowego Ruszla świadczą liczne odwołania w literaturze naukowej. Starszy o dekadę od niego prof. Marian Pokropek, etnograf, dokumentalista, emerytowany pracownik Instytutu Etnologii Polskiej Słowiańszczyzny w Katedrze Enologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, korespondował z nim w czasie wieloletniej pracy nad swym monumentalnym dziełem. Pokropek wykorzystał materiał ikonograficzny pochodzący z rzeszowskich zbiorów, a w literaturze uwzględnił jego dorobek¹⁶.

¹¹ Z. Trzeźniowski, *W miasteczku Łańcucie: wspomnienia*, Rzeszów 2013.

¹² *Gmina Boguchwała. Twoje miejsce inspiracji*, red. D. Drąg, Boguchwała 2019, s. 197.

¹³ Archiwum Działu Etnograficznego w Rzeszowie. Teki dra Krzysztofa Ruszla, sygn. 1-7.

¹⁴ Informację tę otrzymałem dzięki uprzejmości pracowników Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej.

¹⁵ K. Ruszel, *Działalność Działu Etnograficznego Muzeum Okręgowego w Rzeszowie w latach 1970–1983*, [w:] *Prace i materiały z badań etnograficznych*, t. 5, Rzeszów 1985, s. 255–273; tenże, *Opieka państwa nad sztuką ludową województwa rzeszowskiego (1946–1979)*, „Rocznik Województwa Rzeszowskiego”, t. 10, 1984, s. 127–155; K. Ruszel, *Leksykon kultur ludowej*, op. cit. s. 256–260.

¹⁶ M. Pokropek, *Etnografia. Materialna kultura ludowa Polski na tle porównawczym*, Warszawa

W literaturze podkreśla się szczególną rolę Ruszla w zakresie popularyzacji kultury ludowej. Współczesnemu czytelnikowi przybliżył sylwetki czołowych badaczy kultury ludowej obecnego Podkarpacia. Obszernie pisał na temat Franciszka Kotuli (1900–1983), nauczyciela, kolekcjonera, muzealnika, etnografa¹⁷, oraz Romana Reinfussa (1911–1998), etnografa, badacza kultury ludowej rodem z Przeworska. Naukowo interesował się Łemkami, ale także Podgórczanami i Lasowiakami, pozostawiając w tym zakresie rozległy dorobek¹⁸. Wreszcie Józefa Burszty (1914–1987), rodem z Grodziska koło Leżajska, etnografa i socjologa wsi, wieloletniego Kierownika Katedry Etnografii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, któremu Ruszel wiele zawdzięczał¹⁹.

Należy uwzględnić także jego rolę w popularyzowaniu folkloru jako jurora w różnego rodzaju imprezach folklorystycznych, często o zasięgu ogólnopolskim. Największą z nich jest Ogólnopolski Konkurs Tradycyjnego Tańca Ludowego, organizowany przez Wojewódzki Dom Kultury w Rzeszowie²⁰; ponadto Ogólnopolski Festiwal Folklorystycznej Twórczości Dziecięcej „Dziecko w Folklorze”, organizowany w Baranowie Sandomierskim oraz „Bukowskie Prezentacje Młodych” w Bukowsku koło Sanoka. Uczestniczył także w tego rodzaju imprezach folklorystycznych o zasięgu wojewódzkim i regionalnym, organizowanych w Dynowie, w Giedlarowej, w Kańczudze, w Kolbuszowej, w Korczynie, w Pawłosiowie, w Rzeszowie, w Tyczynie, w Zarzeczcu koło Jarosławia i innych.

Od 1981 roku organizowane są w WDK w Rzeszowie Spotkania Cymbalistów. Przypadający w 2021 roku jubileusz czterdziestolecia (1981–2021) był okazją do opublikowania jubileuszowego katalogu. Druk ten przedstawia uczestników tej imprezy folklorystycznej o zasięgu ogólnopolskim: cymbalistów w różnych przedziale wiekowym oraz członków Komisji Artystycznej złożonej z etnografów, etnomuzykologów, kompozytorów oraz muzyków oceniających te zmagania. Ruszel zasiadał w tej komisji w latach: 1981, 1982, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006 i 2007, prowadził też warsztaty folklorystyczne²¹.

2019, s. 581.

¹⁷ K. Ruszel, *Wkład doc. Franciszka Kotuli w badania folklorystyczne w Rzeszowskim*, [w:] *W kręgu badań nad folklorem. Materiały pokonferencyjne w dziesięciolecie śmierci Franciszka Kotuli*, red. A. Kopoczka, K. Ruszel, Rzeszów 1995, s. 37–48; *ibidem*, W. Daszykowska-Ruszel, *Franciszek Kotula i jego spuścizna archiwalna, op. cit.*, s. 51–65; K. Ruszel, *Leksykon kultury ludowej, op. cit.*, s. 190–194.

¹⁸ K. Ruszel, *O kulturze ludowej Lasowiaków, Rzeszowiaków i Podgórczan*, „Biuletyn Kulturalny” 1978, nr 1, s. 16–20; *idem*, *Leksykon kultury ludowej*, s. 339–342.

¹⁹ K. Ruszel, *Leksykon kultury ludowej, op. cit.*, s. 56–60.

²⁰ T. Nowak, *Polskie tradycyjne tańce i ich festiwalowa tradycja*, [w:] *Hulały aż furczało. Katalog z okazji jubileuszu 35-lecia Ogólnopolskiego Konkursu Tradycyjnego Tańca Ludowego*, red. A. Baławejder, M. Kula, Rzeszów 2019, s. 4–14.

²¹ S. Wnęk, *Czterdzieści lat Spotkań Cymbalistów w Wojewódzkim Domu Kultury w Rzeszowie*,

Odkrywanie świata Lasowiaków

Na początku lat siedemdziesiątych Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej było już znaną instytucją w środowisku muzealników Podkarpacia. Możemy o niej przeczytać w przewodniku po placówkach muzealnych dawnego województwa rzeszowskiego, której wydawcą było Muzeum Okręgowe w Rzeszowie²². Rozgłos tej placówce przyniosło otwarcie Parku Etnograficznego latem 1978 roku. W konsultacjach poprzedzających uruchomienie skansenu uczestniczyli m. in. profesorowie Józef Burszta i Roman Reinfuss oraz dr Krzysztof Ruszel²³. Na otwarciu przyjechał prof. Wiktor Zin, generalny konserwator zabytków, znany szerszej z programu telewizyjnego „Piórkiem i węglem”. Teren parku (ok. 30 ha) podzielono na dwa sektory: dla Rzeszowiaków i dla Lasowiaków, społeczności zamieszkujących Puszcze Sandomierską w widłach Wisły i Sanu²⁴. W 2009 roku MKL obchodziło pięćdziesięciolecie działalności (1959–2009) oraz trzydziestolecie utworzenia Parku Etnograficznego, który stał się jednym z najbardziej rozpoznawalnych obiektów Podkarpacia²⁵ a Kolbuszowa głównym ośrodkiem badań nad kulturą ludową Puszczy Sandomierskiej.

Krzysztof Ruszel należy do grona tych współczesnych etnografów, którzy w znacznym stopniu przyczynili się do popularyzacji życia codziennego Lasowiaków. Od połowy lat sześćdziesiątych prowadził badania terenowe, pozostawiając bogatą dokumentację wykorzystaną w jego opracowaniach. W zakończeniu książki *Lasowiacy... pisał*: „Istotnym rysem kultury ludowej Lasowiaków jest przechowanie [...] wielu zjawisk archaicznych związanych przede wszystkim z noszonymi tam strojami i obrzędowością²⁶”. W dalszej części nakreślił kierunek przyszłych badań. „Współczesne zainteresowania naukowe Lasowiakami mieszczą się w szerokim nurcie badań nad zróżnicowaniem regionalnym polskiej kultury ludowej. Badania etnograficzne prowadzone obecnie, obok wciąż aktualnych i ważnych prób opracowania monograficznego całokształtu zjawisk kultury dawnej grupy etnograficznej, zmierzają także do poznania etosu mieszkańca określonego regionu, jego postaw, motywacji działania i stosunku do tradycji²⁷”.

[w:] *Niech grają cymbały. Katalog z okazji jubileuszu 40-lecia Spotkań Cymbalistów*, red. A. Balawejder, M. Kula, Rzeszów 2021, s. 29–53.

²² *Muzealnictwo rzeszowskie w 30-leciu PRL*, oprac. M. Cisek i in., Rzeszów 1974, s. 42–43.

²³ K. Ruszel, *Zanim powstał skansen – czyli kształtowanie się koncepcji oraz starania o utworzenie w latach 1970–1972* [w:] *Biuletyn Jubileuszowy: 50 lat Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej*, red. J. Bardan, K. Dypa, Kolbuszowa 2009, s. 21–29.

²⁴ A. Karczmarszewski, *Lasowiacy*, [w:] *Dzieje Kolbuszowej*, tom I (do 1772 r.), red. ks. S. Zych, współpraca A. D. Jagodziński, Kolbuszowa 2022, s. 361–408.

²⁵ D. Folga-Januszewska, *Muzea Podkarpackie – przewodnik*, Olszanica 2013, s. 24.

²⁶ K. Ruszel, *Lasowiacy*, *op. cit.*, s. 168.

²⁷ *Ibidem*, s. 171.

W 2014 roku Ruszel został kierownikiem projektu badawczego pt. „Źródła kultury ludowej Puszczy Sandomierskiej”, zrealizowanego przez muzeum kolbuszowskie. Projekt ten był podsumowaniem kilkuletnich badań terenowych przeprowadzonych przy udziale etnografów i folklorystów w poszukiwaniu źródeł kultury ludowej. We wstępie do tego tomu Ruszel omówił aktualny stan badań na terenie puszczy oraz uzasadnił cel i zakres badań etnograficznych, pisząc: „Problematyka wywiadów koncentrowała się zarówno wokół zjawisk świadczących o trwaniu pewnych tradycji, jak też wokół tych stosunkowo nowych, o współczesnym rodowodzie, związanych z aktualnymi formami świętowania, twórczości plastycznej oraz gospodarowania²⁸. W tym tomie opublikował interesujący artykuł odnoszący się do zasadniczych zmian w krajobrazie lasowiackim. Udokumentował je licznymi fotografiami²⁹. Planował napisanie monografii Lasowiaków.

Stałym elementem popularyzacji wiedzy o Lasowiakach wśród mieszkańców dawnej Puszczy Sandomierskiej są seminaria etnograficzno-folklorystyczne z udziałem specjalistów z podkarpackich muzeów. Organizowane są warsztaty przybliżające zwyczaje i obrzędy Lasowiaków oraz wiedza na temat ich strojów i pożywienia³⁰. Działania te przybliżają dorobek kultury duchowej i materialnej owej grupy etnograficznej.

2 listopada 2023 roku Dział Etnograficzny Muzeum Okręgowego w Rzeszowie zorganizował wystawę fotograficzną pt. „Ad memoriam Krzysztof Ruszel” w Muzeum Etnograficznym im. F. Kotuli w Rzeszowie, ul. Rynek 6. Wystawa prezentowała jeden z obszarów jego zainteresowań badawczych. Wystawa była czynna do 14 stycznia 2024 roku. 12 kwietnia przypadła osiemdziesiąta rocznica urodzin Krzysztofa Ruszla.

Sławomir Wnęk jest historykiem-regionalistą; współpracuje z „Pracami Historyczno-Archiwalnymi”, „Rocznikiem Kolbuszowskim”, „Strzyżowskim Rocznikiem Muzealnym” oraz z „Collegium Suprasliensis”; jest również wydawcą serii pt. „Miasta”.

²⁸ K. Ruszel, *Wstęp*, [w:] *Źródła kultury ludowej Puszczy Sandomierskiej*, red. K. Ruszel, Kolbuszowa 2014, s. 8.

²⁹ K. Ruszel, *Lasowiacka tradycja – ginące krajobrazy kultury*, s. 79–126.

³⁰ K. Ruszel, *Wieńcowiny. Od tradycji mitycznej do współczesnych dożynek jako tradycji wytworzonej*, [w:] *Katalog z realizacji zadania Lasowiackie dożynki – powrót do tradycji*, Kolbuszowa 2019, s. 4–14.